

*Роман БОЙЧИН
Микола ГАЛІВ
(Дрогобич, Україна)*

КУРС “ПІДГОТОВКА ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ОБОРОНИ” У СЕРЕДНІЙ ОСВІТІ ЛАТВІЇ (2018–2025)

Проблематика початкової військової підготовки дітей та юнацтва в країнах НАТО, зокрема державах Балтії, особливо зацікавила українських вчених у роки російсько-української війни. Відзначимо праці М. Александрова [1], М. Галів, Р. Бурдяка, В. Ільницького, Т. Пантюк, П. Дворянин [2; 3; 4; 5; 6], О. Магіліна [7], Т. Шаравари [8], Ю. Юзича [9].

Агресія Росії проти України спонукала литовську владу уважніше поставитися до питань підготовки молоді до національної оборони, яка до того здійснювалася переважно у рамках позашкільної громадської організації “Jaunsardze” – “Молоді вартіві”. У 2018 р. парламент Латвії проголосував за включення оборонної освіти (Valsts aizsardzības mācība, VAM) до навчальної програми, встановленої загальнонаціональним стандартом середньої освіти, як обов’язкового предмета з вересня 2024 р. Це рішення було прийнято на основі пілотної програми оборонної освіти, запущеної у вересні 2018 р. Міністерством оборони Латвії. До вересня 2018 р. підготовка до національної оборони викладалася у початкових школах Латвії, але предмет не був обов’язковим та проводився лише 19 школами, які працювали за різними програмами. Заклади освіти могли приєднатися до нової програми оборонної освіти молоді, якщо відповідали чотирьом критеріям: школа вже запровадила вивчення доктрини національної оборони; школа повинна бути готова до впровадження процесу викладання доктрини національної оборони; школа повинна мати вчителя/інструктора з відповідною кваліфікацією; у вересні 2018 р. не менше десяти учнів обрали б участь у цих заняттях. Програма включала два роки оборонної освіти у 10-му та 11-му класах середньої школи. Навчальний план включав заняття впродовж навчального дня один раз на місяць, а також передбачав перебування учнів у десятиденному практичному таборі влітку. Програма наці-

ональної оборонної освіти поділялася на чотири блоки: національна (громадянська) освіта, школа виживання, фізична підготовка та військова підготовка. Такий підхід відповідав навчанню на першому рівні піхотної школи базового курсу у Національних Збройних Силах Латвії. На вересень 2020 р. приблизно 1900 учнів старших класів розпочали навчання з національної оборони у 68 закладах освіти Латвії [16, р. 7–8].

У квітні 2024 р. Кабінет Міністрів Латвії затвердив зміни до стандарту середньої освіти, згідно з якими курс національної оборонної освіти (латв. – Valsts aizsardzības mācība (VAM), анл. – National Defence Education) на основі закону 2018 р. уводився до програми середніх шкіл як обов'язків предмет. Зазначений курс оголошувався одним із головних предметів у галузі викладання охорони здоров'я, безпеки та фізичної активності. Передбачалося, що він вивчатиметься впродовж восьми уроків один день на місяць (крім вересня і січня) протягом двох послідовних навчальних років. Школи отримували змогу обрати один із двох варіантів: запровадити курс національної оборонної освіти поза навчальним днем або скоротити кількість навчальних годин з інших предметів на 20%, включивши національну оборону до навчального навантаження. У другому випадку закладам освіти надавалося право самим обирати, які предмети скорочувати [12].

Загалом на вивчення курсу відводилося 112 уроків. Предмет складався з трьох модулів: 1) громадський активізм у контексті національної безпеки (вивчення, аналіз та обговорення різних форм громадянської активності з погляду національної безпеки, формування та зміцнення розуміння основних принципів національного розвитку та оборони, а також важливості індивідуальної громадянської відповідальності, формування волі захищати Латвію; розвиток особистості на основі громадянських цінностей); 2) кризова стійкість і лідерство (ознайомлення з комплексною системою національної оборони, розвиток розуміння ролі особистості у зміцненні національної безпеки та ефективної співпраці щодо впливу на соціально-політичні процеси); 3) навички національної оборони (формування та розвиток навичок, корисних для реагування на кризові явища у сфері національної оборони, сприяння цілеспрямованому навчанню в галузі національної оборони, а також розвитку товарищескості, лідерства, мужності, дисципліни та самостійних фізичних навичок, заохочення інтересу до пода-

льшої освіти й кар'єрного зростання в рамках комплексної системи національної оборони) [11].

Відповідно до укладеної в 2024 р. фахівцями ЦМВ програми курсу, мета національної оборонної освіти полягала у формуванні активного, мобільного та здібного члена суспільства, який бажає та здатний захищати себе, своїх ближніх та Латвію у разі кризи. Для досягнення цієї мети поставлені такі завдання: розвивати віддану Латвії особистість на основі громадянських цінностей та громадянської свідомості; розвивати та формувати розуміння навичок національної оборони; самостійно покращувати свою фізичну підготовку (включаючи виконання конкретних військових вправ); удосконалювати знання та навички, що дозволяють подальшу освіту та кар'єрний розвиток у секторі національної оборони; сприяти зацікавленості студентів у службі в Національних Збройних Силах Латвійської Республіки та різноманітності військових спеціальностей [17, р. 5]. Програма визначала принципи оцінювання, зміст, форми і методи навчання.

Навчальний план курсу підготовки до національної оборони (VAM) передбачає вивчення різнопланових тем. Так, під час першого року навчання у жовтні на перших восьми уроках учні вивчають нормативно-правові документи (від правил внутрішнього розпорядку до законодавчих актів), дізнаються про індивідуальне спорядження піхотинця, обов'язки солдата, основні стройові команди тощо. На уроках в листопаді вивчають військову топографію (структуру і зміст карти), орієнтування на місцевості за допомогою топографічної карти, можливості безпілотних літальних апаратів. У грудні опановують модуль “Кризова стійкість та управління”, в рамках якого дізнаються про політику стримування, комплексну національну оборону як завдання кожного громадянина, історію створення Латвійської Республіки та Війни за незалежність, процедури зв'язку та основи кібербезпеки. На січень і березень передбачено опанування правил безпечного поводження зі зброєю і деяких аспектів військової топографії та орієнтування. У квітні учні навчаються користуванню і стрільбі з пневматичної зброї. Травневі заняття відведено на повторення і закріплення попередніх модулів, підмодулів і тем уроків [14].

На другому році навчання план курсу передбачає закріплення і розширення знань із нормативно-правового забезпечення національної оборони, основ кібербезпеки, поводження зі зброєю,

військової топографії та орієнтування. Однак робиться акцент на формуванні громадянських компетентностей. Так, у листопаді і грудні учні опановують модуль “Громадянська активність у контексті національної безпеки”, вивчають тему “Латвійські патріоти”, мета якої полягала у розвитку розуміння патріотизму та патріотичних дій, вивчення прикладів видатних особистостей. Тоді ж слід здобути знання з модуля “Стійкість у кризових ситуаціях та лідерство”. У лютому-квітні учні повинні удосконалити знання і закріпити навички орієнтування на місцевості, стрільби з пневматичної зброї, пересування у складі підрозділу та подолання польових перешкод [15]. На наше переконання, латвійська програма курсу підготовки до національної оборони надто мало уваги приділяє опануванню безпілотних літальних апаратів.

Відомо, що у 2024–2025 н.р. предмет національно оборонної освіти вивчали 26 тис. учнів у 274 середніх закладах освіти Латвії – школах і коледжах. Звісно, це було помітним зрушенням порівняно з 2018 р., коли курс на добровільній основі вивчали 162 учні в 13-ти школах. За словами директора Центру молодих вартових полковника Валтса Аболіньша, перший рік обов’язкового навчання з питань національної оборони загалом пройшов успішно. Він зазначив, що «ключем до успіху» стало те, що майже половина шкіл добровільно запровадили цей предмет протягом останніх семи років, а це дало змогу поступово адаптуватися та вирішити різні проблеми [10]. Водночас спостерігалися й певні труднощі: а) нестача інструкторів (предмет викладали 317 інструкторів, але ще було 20 вакансій); б) проблеми з інфраструктурою (зокрема, нестача тирів); в) негнучкий розклад і система відпрацювань уроків; г) відсутність предмету національної оборонної освіти у міжнародних школах, освітніх закладах при в’язницях, а також школах, які працюють за програмами заочного і дистанційного навчання (з огляду на це, приблизно 15% учнів середніх шкіл Латвії не вивчали цей предмет) [10].

Наразі ще рано робити серйозні висновки, але, вочевидь, слід пильно стежити за реалізацією зазначеного курсу з підготовки до національної оборони у Латвії, вивчаючи досвід латвійських колег і впроваджуючи позитивні напрацювання до вітчизняної системи оборонної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров М. Є. Адміністративно-правове регулювання процесів національно-патріотичного виховання: досвід Латвії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, Серія 18: Право*. 2023. Вип. 39. С. 4–9. <https://www.chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/39/1.pdf>
2. Галів М., Бурдяк Р. Початкова загальновійськова підготовка в Литовській Республіці (початок ХХІ ст.): роль Литовського Стрілецького Союзу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 88. Том 1. С. 25–38.
3. Галів М., Ільницький В. Початкова військова підготовка у Китайській Республіці (Тайвань) на початку ХХІ ст. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 91. Том 1. С. 31–40. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-1-4>
4. Галів М., Пантюк Т. Початкова військова підготовка в Естонській Республіці: позашкільний компонент. *Молодь і ринок*. 2026. № 1. С. 38–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2026.351450>
5. Галів М., Фролов М., Онищак В. Початкова загальновійськова підготовка в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): нормативно-правове забезпечення. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 86. Том 1. С. 29–40.
6. Дворянин П., Галів М., Волошин О. Початкова військова підготовка молоді в умовах російсько-української війни: за матеріалами українських ЗМІ. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 89. Том 1. С. 18–29. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-1-3>
7. Магілін О. В. Передумови відкриття професійних закладів середньої освіти з посиленою військовою підготовкою в Латвії. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2022. № 52. С. 126–136.
8. Шаравара Т. Початкова військова підготовка та особливості національно-патріотичного виховання в країнах Балтії. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 89. Том 2. С. 45–52. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/89-2-7>
9. Юзич Ю. Військове виховання юнацтва у країнах НАТО. А що в Україні? *Реанімаційний пакет реформ*. 2020. URL: <https://rpr.org.ua/news/viys-kove-vykhovannia-iunatstva-u-krainakh-nato-a-shcho-v-ukraini/>

10.Lazdiņa A. Latvian schools' defence education programme assessed after first full year. *Latvian Public Media*. 2025. URL: <https://eng.lsm.lv/article/society/education/10.06.2025-latvian-schools-defence-education-programme-assessed-after-first-full-year.a602613/?utm>

11.National Defence Education. *Ministry of Defence of the Republic of Latvia*. 2024. URL: <https://www.mod.gov.lv/en/nozares-politika/comprehensive-state-defence/public-awareness/national-defence-education?utm>

12.National defense to be compulsory subject in Latvian schools. *Latvian Public Media*. 2024. URL: <https://eng.lsm.lv/article/society/education/17.04.2024-national-defense-to-be-compulsory-subject-in-latvian-schools.a550733/?utm>

13.Rekrutēšanas un jaunsardzes centra nolikums. Ministru kabineta noteikumi Nr.1419. 2009.gada 15.decembrī. *Latvijas vēstnesis*. 2009. URL: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/202378-rekrutesanas-un-jaunsardzes-centra-nolikums>

14.Tematu plāns VAM 1.MG. *Jaunsardzes Centrs*. 2025. URL: https://www.jc.gov.lv/sites/jic/files/document/Tematu%20plaans_VAM_1.MG_092025_0.pdf

15.Tematu plāns VAM 2.MG. *Jaunsardzes Centrs*. 2025. URL: https://www.jc.gov.lv/sites/jic/files/document/Tematu%20pl%C4%81ns_VAM_2.%20MG_092025.pdf

16.Urych, I. & Matyasik, G. (2022). Preparing youth for defence: Socialisation, education, and training of young people in Europe for national security. *Security and Defence Quarterly*, 38(2), 1–15. DOI: <https://doi.org/10.35467/sdq/149891>

17.Valsts aizsardzības mācība. Pamatkursa programmas paraugs vispārējai vidējai izglītībai. Rīga, 2024. 31 l. URL: https://www.jc.gov.lv/sites/jic/files/document/Valsts%20aizsardzibas%20maciba_programma%202024_1.pdf